

2 KRONIKA 69

2021

69
2021

KRONIKA

kronika.zzds.si/kronika

IZDAJA ZVEZA ZGODOVINSKIH DRUŠTEV SLOVENIJE

<https://zzds.si>

Kronika 2021, letnik 69, številka 2

Odgovorni urednik/ Managing editor:

dr. Miha Preinfalk (Ljubljana)

Tehnična urednica/ Technical editor:

mag. Barbara Šterbenc Svetina (Ljubljana)

Uredniški odbor/ Editorial board:

mag. Sonja Anžič-Kemper (Pforzheim, Nemčija), dr. Aleš Gabrič (Ljubljana),
dr. Stane Granda (Ljubljana), dr. Eva Holz (Ljubljana), dr. Katarina Keber (Ljubljana),
dr. Miha Kosi (Ljubljana), dr. Harald Krahwinkler (Celovec), Irena Lačen Benedičič (Jesenice),
dr. Tomaž Lazar (Ljubljana), dr. Hrvoje Petrić (Zagreb), dr. Vlasta Stavbar (Maribor),
dr. Imre Szilágy (Budimpešta) in dr. Nadja Terčon (Piran)

Za znanstveno korektnost člankov odgovarjajo avtorji.

© Kronika

Redakcija te številke je bila zaključena:

6. junija 2021

Naslednja številka izide/ Next issue:

oktober/ October 2021

Prevodi povzetkov/ Translations of Summaries:

Manca Gašperšič - angleščina (English)

Lektoriranje/ Language Editor:

Rok Janežič

UDK/ UDC:

Breda Pajšar

Uredništvo in uprava/ Address of the editorial board:

Zgodovinski inštitut Milka Kosa ZRC SAZU / Milko Kos Historical Institute at ZRC SAZU
Novi trg 2, SI-1000 Ljubljana

Letna naročnina/ Annual subscription:

za posameznike/ Individuals 25,00 EUR

za študente in upokojene/ Students and Pensioners 18,00 EUR

za ustanove/ Institutions 30,00 EUR

Izdajatelj/ Publisher:

Zveza zgodovinskih društev Slovenije

Aškerčeva cesta 2

SI-1000 Ljubljana

Transakcijski račun/ Bank Account:

Zveza zgodovinskih društev Slovenije 02010-0012083935

Sofinancirajo/ Financially supported by:

Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije/ Slovenian Research Agency
ZRC SAZU, Zgodovinski inštitut Milka Kosa/ ZRC SAZU, Milko Kos Historical Institute

Računalniški prelom/ Typesetting:

Medit d.o.o.

Tisk/ Printed by:

Fotolito Dolenc d.o.o.

Naklada/ Print run:

320 izvodov/ copies

Revija Kronika je vključena v podatkovno bazo/ Kronika is indexed in:

Scopus; Historical Abstracts, ABC-CLIO; MLA International Bibliography; PubMed; ERIH Plus;
Bibliography of the History of Art.

Na naslovni strani/ Front cover: Marija Auersperg Attems: Niša z visečim cvetličnim loncem in sadeži,
1849, zasebna last (© Christie's London)/ Maria Auersperg Attems: A niche with a hanging flower pot and
fruit, 1849, private collection (© Christie's London)

Na zadnji strani/ Back cover: Dominik Francišek Kalin von Marienberg: Rodovnik rodbine Porcia, 1677,
Landesmuseum für Kärnten (foto: K. Allesch)/ Dominic Franz Kalin von Marienberg: Family tree of the
House of Porcia, 1677 Landesmuseum für Kärnten (Photo: K. Allesch)

KAZALO

Razprave

Julijana Visočnik, Gojko Tica, Bernarda Županek:	Rimski sod z napisom s Cimpermanove ulice v Ljubljani.....	201
Martin Bele:	Limbuš in Limbuški med 12. in 14. stoletjem	215
Boris Golec:	Poslednja volja začetnika rodu kranjskih Valvasorjev. Oporoka polihistorjevega deda Hieronima iz leta 1602	229
Polona Vidmar:	Rodovnik Auerspergov s Turjaka ter rodovniki genealoga in historiografa Dominika Frančiška Kalina von Marienberga za dvorno plemstvo	239
Miha Šimac:	»Svetnik ljubljanskega kongresa«. Paberki o abbéju Inglesiju (pribl. 1795–1825)	267
Marija Terpin Mlinar, Miha Kosmač:	Razvoj in organizacija protipožarnega varstva na Idrijskem pred letom 1890.....	281
Metoda Kemperl:	Arhitekt Janez Pečnik (Hans Petschnig) in njegovo delo za lavantinsko škofijo.....	295
Ludvik Mihelič:	Baltazar Bartol – duhovnik, nabožni pisatelj in homeopat.....	319
Luka Cerar:	»Čez noč je postal Gassner Anglež, Glanzmann pa švicarski Italijan.« Sekvestracija Bombažne predilnice in tkalnice v Trziču leta 1919	329
Klemen Kocjančič:	Bled v času nemške okupacije med drugo svetovno vojno (1941–1945).....	341
Tina Košak:	Slike iz plemiških zbirk na Slovenskem na mednarodnem umetnostnem trgu: nekaj novih primerov	353

Po razstavah

Spletna razstava Preobrazbe mesta. Slovenska Bistrica med 18. stoletjem in letom 2020 – njeni ljudje in podobe trgov, ulic in stavb (<i>Simona Kostanjšek Brglez</i>)	373
---	-----

Jubilej

Univerzitetni profesor dr. Franc Rozman skozi oči študenta ob njegovi 80-letnici (<i>Tomaž Ivešič</i>)	381
Akademik Peter Štih – <i>sexagenarius</i> (<i>Marko Štubec</i>)	383

Ocene in poročila

Frederic Chapin Lane: Benetke. Pomorska republika (<i>Ignacij Voje</i>)	385
Mojca Šorn: Pomanjkanje in lakota v Ljubljani med Veliko vojno (<i>Ignacij Voje</i>)	388
Nadja Terčon: Sava & Jolanda. Prvi slovenski in jugoslovanski pomorščakinji. Ženske in morje ter vstop Slovenk v moški svet pomorskega poklica (<i>Ljudmila Bezlaj Krevel</i>)	390
Hanns Christoph Herberstein: So war's. Erinnerungen aus meinem ziemlich bewegten Leben (<i>Matjaž Grahornik</i>)	392
Sodraških 800. Monografija ob 800-letnici prve pisne omembe Sodražice (<i>Bogdan Kolar</i>)	395

1.01 Izvirni znanstveni članek

UDK 347.67:929Valvasor H."1602"

Prejeto: 1. 2. 2021

Boris Golec

prof. dr., znanstveni svetnik, ZRC SAZU, Zgodovinski inštitut Milka Kosa, Novi trg 2, SI-1000 Ljubljana
E-pošta: bgolec@zrc-sazu.si

Poslednja volja začetnika rodu kranjskih Valvasorjev^{*} **Oporoka polihistorjevega deda Hieronima iz leta 1602**

IZVLEČEK

Po naključju odkrita oporoka Hieronima Valvasorja iz leta 1602, zapis poslednje volje deda polihistorja Janeza Vajkarda Valvasorja, odgovarja na več doslej odprtih oziroma napol odprtih vprašanj v zvezi z njim samim in njegovo ožjo družino, s tem pa pomaga razumeti tudi poznejša dogajanja v Valvasorjevi rodbini. Ključno je spoznanje, da je začetnik rodu kranjskih Valvasorjev zavestno utrjeval neresnico o svojem izvoru in se prikazoval kot krvni sorodnik svojega plemiškega dobrotnika Janeza Krstnika Va(l)vasorja. Oporoka hkrati ponuja verodostojen vpogled v zasebne razmere, socialne vezi, kulturno okolje in jezikovne prakse v družini priseljenega neplemiškega povzpeticnika in plemkinje na prelomu iz 16. v 17. stoletje. Čeravno njena vsebina ni nadpovprečno bogata, ji teže ne daje zgolj dejstvo, da gre za oporoko najpomembnejšega prednika Janeza Vajkarda Valvasorja, po čigar zaslugi je Valvasorjev rod na Kranjskem sploh nastal, ampak lahko v poslednji volji Hieronima Valvasorja spoznavamo socialno-materialne strategije in prakse nastajajoče družbene elite.

KLJUČNE BESEDE

Valvasor, oporoka, Medija, Čemšenik, plemstvo

ABSTRACT

THE LAST WILL OF THE FOUNDER OF THE CARNIOLAN VALVASOR LINEAGE THE TESTAMENT OF THE POLYMATH'S GRANDFATHER HIERONYMUS FROM 1602

The accidentally found testament of Hieronymus Valvasor from 1602, a record of the last will of the polymath Johann Weikhard Valvasor's grandfather, provides answers to several unresolved or partially resolved questions regarding himself and his nuclear family, and thus sheds light on subsequent developments in the Valvasor family. The most crucial discovery is that the founder of the Carniolan Valvasor lineage deliberately reinforced a lie concerning his origin by presenting himself as a blood relative of his noble benefactor Johann Baptista Va(l)vasor, who moved to Carniola from Bergamo and, in 1581, bequeathed Medija Castle to Hieronymus. At the same time, the last will offers a reliable insight into the private affairs, social ties, cultural environment, and linguistic practices in the family of a newly settled upstart of common descent and a noblewoman at the turn of the seventeenth century. Although not remarkably rich in its content, the document is of outstanding importance not only for being the last will of the most prominent ancestor of Johann Weikhard Valvasor and the founder of the Carniolan lineage of the Valvasor family, but also for depicting the social-material strategies and practices pursued by the emerging social elite.

KEY WORDS

Valvasor, last will, Medija, Čemšenik, nobility

^{*} Prispevek je nastal v okviru raziskovalnega projekta J6-2575 (Ambicije, karizem, pohlep, prevare: socialno-materialne strategije, prakse in komunikacija družbenih elit na Slovenskem v zgodnjem novem veku) in raziskovalnega programa P6-0052 (Temeljne raziskave slovenske kulturne preteklosti), ki ju iz javnega proračuna sofinancira Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije.

Ko je že kazalo, da je o Hieronimu Valvasorju, dedu polihistorja Janeza Vajkarda,¹ izčrpano vse vedenje, ki ga skrivajo arhivski zapisi, je pred kratkim v državnem arhivu v italijanski Gorici zasvetil povsem neznan dokument, prepis Hieronimove oporoke iz leta 1602. Naključna, povsem nepričakovana najdba Vojka Pavlina² se je pokazala kot zelo pomemben vir o začetniku kranjske plemiške rodbine Valvasor, saj je oporočitelj Hieronim o svojih domačih razmerah spregovoril sam. Na celo vrsto domnev, indicev in še neodgovorjenih vprašanj je ta italijanski priseljenec neznanega socialnega izvora v svoji ustno izraženi poslednji volji odgovoril povsem določno in nedvoumno. Vrednost njegove oporoke ni samo v tem, da se je slika o prvem Valvasorju izostrila, ampak prinaša tudi več sporočil kulturnozgodovinske narave. Zaradi lažjega razumevanja je besedilo v prilogi pričujočega prispevka v celoti prevedeno v slovenščino.

Oporoka Hieronima Valvasorja se je ohranila kot nekoliko poznejši prepis v enem od kodeksov, ki je pripadal goriški plemiški rodbini Coronini Cronberg.³ Prepis obsega dobre štiri strani, izdelala ga je ista roka, uporabljeni pa sta bili dve vrsti črnila. Žal je prepisovalec izpustil podpise verjetnih sopolisnikov, vključno z oporočiteljevim podpisom, in navedel le mesto pečata: S: L: (*sigilli locus*). Sam testament je nemški, sočasni pripis pa v latinščini, oba v prvi osebi. Datiran je s praznikom sv. Lovrenca, tj. 10. avgustom 1602, in je najmlajše pričevanje o Hieronimu Valvasorju kot živem. Preminil je še istega leta ali v prvih mesecih leta 1603.⁴ Malo je verjetno, da bi prepisovalec njegove poslednje volje pomotoma izpustil kraj zapisa, ampak tega ni bilo že v izvirniku, najverjetneje pa je šlo za Hieronimov matični grad Medija pod Trojanami.

Kdo je bil Hieronim Valvasor?

Hieronimova zgodba je precej posebna in je v glavnih potezah potekala takole. Prvi kranjski Val-

vasor, Janez Krstnik (*Zuan Baptista*), ki je izviral iz kraja Telgate v Bergamu, je leta 1581 na svojem gradu Šrajbarski turn pri Krškem v oporoki zapustil Medijo svojemu pomočniku oziroma služabniku Hieronimu, ki mu je nekaj let zvesto služil. Ker Janez Krstnik kljub dvema zakonom ni imel otrok, želel pa je, da bi se njegovo ime na Kranjskem nadaljevalo, je poleg nečakov Mosconov oporočno obdaroval Hieronima, ki je imel enak priimek, vendar, kot je oporočitelj izrecno zapisal, ni bil njegov krvni sorodnik. Hieronim je moral izpolniti zgolj en pogoj, in sicer ostati v deželi in se poročiti, če pa bi imel moške potomce, bi mu morali bratje Mosconi izplačati še 10.000 goldinarjev. Mož je upravičil pričakovanja svojega dobrotnika s poroko s štajersko plemkinjo Nežo pl. Scheyer in z dvema sinovoma. Slednjič je tik pred smrtjo postal leta 1602 še kranjski deželan, s čimer mu je bilo avtomatično priznано tudi plemstvo.⁵

Ko je njegov vnuk Janez Vajkard (1641–1693) sto let pozneje v IX. knjigi *Slave vojvodine Kranjske* (1689) opisoval začetke Valvasorjevega rodu na Kranjskem, je resnico o svojem dedu zavestno prikrojil. V prirejenem povzetku omenjene oporoke iz leta 1581 je iz služabnika bogatega Janeza Krstnika naredil njegovega krvnega sorodnika (*Vetter*). Še več, Hieronima je prikazal kot tako rekoč enakovrednega partnerja prvega kranjskega Valvasorja, s katerim naj bi prišla skupaj na Kranjsko okoli leta 1550. Pri tem je o sebi za nameček pretkano zamolčal, da je Hieronimov vnuk in tako šele tretja generacija v deželi živčih Valvasorjev.⁶

Razlago, da sta bila Janez Krstnik in Hieronim sorodnika, je polihistor lahko našel v Hieronimovi prošnji za kranjsko deželanstvo, pridobljeno 12. aprila 1602, v kateri je že Hieronim sam spretno prikrojil resnico z imenovanjem Janeza Krstnika kot svojega »bratranca« (*Vetter*).⁷ In kot bomo videli v nadaljevanju, je enako zgodbo o Janezu Krstniku in sebi ponovno prodal v oporoki, vsekakor v želji, da bi jo njegovo potomstvo sprejelo v rodbinsko izročilo.

Kaj je Italijan Hieronim v oporoki povedal o sebi?

Na vprašanje, kaj je Hieronima Valvasorja navedlo, da je sredi poletja 1602 dal napisati oporoko, je oporočitelj odgovoril sam v uvodu: starost in telesna šibkost. Ni pa še bil na smrtni postelji, zato si je pridržal pravico do spremembe poslednje volje. Pavšalno navedena starost dopušča sklepanje, da je štel manj kakor šestdeset let, saj so v tem času tisti, ki so zakorakali v sedmo desetletje, praviloma govorili že o visoki starosti. Bil je torej resnično občutno mlajši od svojega dobrotnika Janeza Krstnika, čigar rojstvo

¹ Hieronimova življenjska pot je podrobno orisana v: Golec, *Valvasorji*, str. 38–60. Nova spoznanja o njem gl. tudi v: Golec, *Rodbina Valvasor*, str. 151–155.

² Dr. Vojko Pavlin je dokument odkril v začetku novembra 2020, sredi protikoronskih varnostnih ukrepov in močno omejenih možnosti dela v arhivu. Kaj vse je v naglici fotografiral, je ugotovil šele med pregledovanjem posnetkov. Reprodukcijske Valvasorjeve oporoke mi je takoj prijazno prepustil v obdelavo, za kar se mu resnično iskreno zahvaljujem.

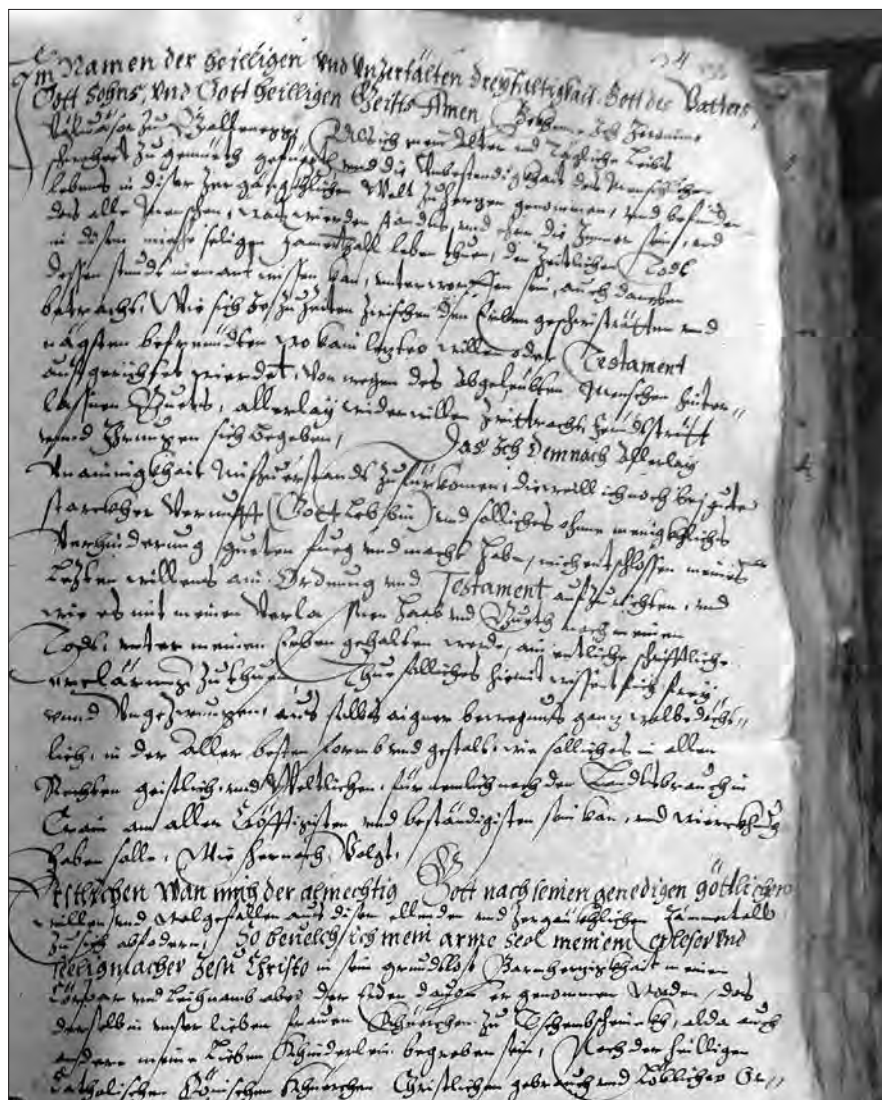
³ ASG, Archivio Coronini Cronberg, Atti e documenti, b. 133, f. 300, n. 34, c. 155–157.

⁴ Doslej je kot zadnji datum, ko je Hieronim izpričan kot živ, veljal 26. junij 1602. Tega dne je nadvojvoda Ferdinand izdal sklep o davčnem spregledu za njegov in Mosconov rudnik bakra pri Radečah. Hipotetično bi lahko umrl že malce pred tem, česar v Gradcu pač niso mogli vedeti. Preminil je vsaj nekaj tednov pred 17. aprilom 1603, ko je njegov svak Gašper pl. Scheyer kot fevdnik namesto Hieronimovih mladoletnih sinov Adama in Jerneja od istega nadvojvoda prejel fevdni pismi za Medijo in Herbersteinovo imenje, v katerih je Hieronim Valvasor izrecno naveden kot pokojni (Golec, *Valvasorji*, str. 58).

⁵ Golec, *Valvasorji*, str. 31–45, 56–58.

⁶ Prav tam, str. 21–24.

⁷ Prav tam, str. 57–58.

Začetek oporoke Hieronima Valvasorja
(ASG, Archivio Coronini Cronberg, Atti e documenti, b. 133, f. 300, n. 34, c. 155).

gre postaviti v začetek 16. stoletja,⁸ in vsaj desetletje starejši od žene Neže, rojene okoli leta 1560.⁹

Za razliko od oporoke Janeza Krstnika Valvasorja iz leta 1581 Hieronimova ne pove ničesar o oporočiteljovem izvoru in sorodstvu. Iz katere italijanske pokrajine je prišel in koga je imel tam, ostaja zavito v temo. Glede na to, da Janez Krstnik ni zapustil potomcev, je bil razumljivo radodarnější do drugih sorodnikov in je v tej zvezi omenil tudi sorodstvo v svoji rodni domovini, kjer je poleg tega do konca obdržal podedovano in pridobljeno premoženje.¹⁰ Hieronimovo družinsko in premoženjsko stanje je bilo drugačno, zato je njegov molk o sorodnikih razen žene in otrok razumljiv.

V oporoki sta zelo pomenljivi dve stvari. Prva je ta, da je oporočitelj naredil Janeza Krstnika za svojega sorodnika, za povrh podobne starosti, saj ga je imenoval *Vetter*, čeprav bi mu bil lahko oče. Ko je omenjal izvor svojega premoženja, je na prvem mestu navedel tisti del, ki ga je »po oporoki podedoval po svojem prijaznem ljubem sorodniku (*Vetern*), pokojnem gospodu Janezu Krstniku Valvasorju s Srajbarskega turna (*Herrn Zuan Babbista Vāluafforn zum Thurnamhart*)«. Povsem logično je, da je dal »bratrancu« enako obliko priimka kakor sebi – Valvasor; zapisovalec je pri Janezu Krstniku sicer zapisal *Vāluaffor*, Hieronima pa imenoval *Jeronime Valuasor*, kot se je ta nato naslovil še sam v latinskem pripisu. A prav v tej skladnosti oblike se skriva težava. Janez Krstnik se je namreč sam vedno imenoval Vavasor, torej brez *l*, samo nekajkrat so drugi pisali o njem kot o Vavisorju, nikoli pa ni bil Valvasor. Takšna oblika se

⁸ Golec, *Valvasorji*, str. 31.

⁹ Prav tam, str. 40–41.

¹⁰ Prav tam, str. 36.

je uveljavila šele v Hieronimovi rodbini, in to postopoma do tretjega desetletja 17. stoletja, ko se je ustalila, v tem stoletju sicer praviloma pisana še z *u*: *Valuasor*. Zanimivo je, da se Hieronim v virih pojavlja kot Vavisor, pisano z *i*, in to vse od prve znane omembe priimka leta 1583 dalje, samo ob sprejemu med deželane leta 1602 kot Vavasor, torej enako kot njegov predhodnik z *a*. Glede na dvojnost sem v monografiji o Valvasorjih (2015) sklepal, da rojaka Janez Krstnik in Hieronim v rodni domovini nista imela povsem enakega priimka, starejši se je pisal Vavasor, mlajši pa Vavisor. Obenem sem opozoril na indice, da se je že Hieronim spogledoval z obliko Valvasor, ki se je pozneje dokaj hitro in v celoti uveljavila pri njegovih sinovih. Domneva je temeljila na treh navedbah njegovega priimka kot *Valuafor*: v kupnem pismu, ki mu ga je 26. februarja 1596 na Mediji izdal svak Gašper pl. Scheyer, istega leta v kranjski imenjski knjigi in nato v dvakrat popravljeni obliki (*Valuafor* v *Vauafor* in obratno) še leta 1602 v dveh dokumentih graške dvorne komore. Vendar v nobenem primeru ni šlo za Hieronimovo samonaslovitev ali podpis, ki bi potrdila, da se je tako res imenoval sam.¹¹

Medtem se je leta 2018 v fondu goriških deželnih stanov našlo Hieronimovo pismo, datirano 3. novembra 1599 na Sv. Križu (danes Vipavskem Križu) na Goriškem, kjer je upravljal gospodstvo grofov Thurnov. Napisano je v italijanščini, podpisan pa je *Jeronimo Valuasore de Golnich etc.*¹² Tri leta mlajša oporoka v prvi osebi z dvakrat zapisano obliko *Valuafor* samo še dodatno potrjuje, da je Hieronim svoj priimek resnično pisal z *l*, italijansko pač še z dodano končnico *e*. Ali je šlo za njegovo lastno inovacijo ali pa se je samo vrnil k prvotni obliki, s katero je izpod apeninskega obnebja prišel na Kranjsko, bo najbrž ostalo uganka.

Od doslej neznanih podatkov, ki jih ponuja oporoka, posebno pozornost pritegne Hieronimov latinski pripis, da so mu nemški zapis poslednje volje razložili v italijanščini in slovenščini (*mihi à uerbo ad uerbum italicò slauonisoque idioma fideliter interpretatum esse*). Mož torej po več desetletjih življenja v Cesarstvu ni dovolj dobro obvladal nemško in tega jezika očitno niti ni zadovoljivo razumel. Za jezikovne razmere pri kranjskem plemstvu in kulturno zgodovino osrednjeslovenskega prostora nasploh je pomenljivo, da se je privadil slovenščini, ne pa tudi jeziku vzvišene ustne komunikacije domačega plemstva in hkrati jeziku pisne komunikacije v svetni sferi. Komunikacija z ženo, sicer Štajerko z gradu Ekenštajn pri Velenju, in otroki je torej potekala v slovenščini in tudi druge Hieronimove jezikovne prakse so, če je bilo le mogoče, obšle nemščino. Ne nazadnje se je izrazito slovensko jezikovno okolje na Mediji odrazilo tudi na naslednjih generacijah. Hieronimov

sin Jernej (ok. 1596–1651), oče Janeza Vajkarda, je, denimo, v ustanovnem pismu za beneficij na Mediji leta 1650 določil, da se mora evangelij pri nedeljski maši v grajski kapeli brati v kranjskem jeziku (*kranerisch verlesen*),¹³ ime hčerke Elizabete pa je leta 1639 zapisal v slovenščini – Lizika (*Lisikha*).

Oporoka v celoti potrjuje sklepanja, da je Hieronim Valvasor kljub pretežno protestantskemu plemiškemu okolju Kranjske ostajal zvest katoličan,¹⁴ saj je naročil pogreb po katoliškem obredu, enako kot dve desetletji prej njegov dobrotnik Janez Krstnik.¹⁵ Še več, predvideval je, da bi se lahko kateri od obeh sinov odločil za duhovniški poklic. Po drugi strani pa ni bil niti malo radodaren do Cerkve, saj ni namenil ničesar niti župnijski cerkvi na Čemšeniku, kjer naj bi ga pokopali in kjer so že počivale njegove zgodaj umrle hčerke. Velikodušnost je pokazal le do služabnika Antona, ki mu je, čeprav je pri njem služil šele tri leta, k plači primaknil čednih 30 renskih goldinarjev, kakor da bi hotel posnemati svojega dobrotnika Janeza Krstnika.

Vez s pokojnim dobrotnikom s Šrajbarskega turra se kaže tudi v izbiri enega od dveh izvršiteljev Hieronimove oporoke. Za prvega izvršitelja je namreč določil Marka Antona Moscona, nečaka in enega od treh glavnih dedičev Janeza Krstnika Valvasorja. S tem Mosconom so Hieronima in njegovo družino vezali tesni prijateljski in poslovni odnosi. Hieronim in Marko Anton sta namreč skupaj zagnala rudnik bakra v bližini Radeč, ki je prvič izpričan isto leto (1602) v njuni prošnji za davčni spregled in ki ga je pozneje bodisi sama bodisi v družabništvu z Mosconom vodila Valvasorjeva vdova Neža. Ta je Marka Antona Moscona kmalu po moževi smrti v pismu naslovila »moj ljubi gospod boter«, kar pomeni boter Valvasorjevih otrok.¹⁶ Za drugega izvršitelja je Hieronim prosil Janeza Jakoba Edlinga s Spodnjega gradu Vipava, sicer kranjskega deželnega upravitelja in svetnika deželnega kneza, nadvojvode Ferdinanda.¹⁷ Edling z Vipavskega je bil prejkone tisti, ki je nekaj let prej pomagal Hieronimu utreti pot na Goriško, kjer je ta v zadnjih letih 16. stoletja upravljal Thurnovo gospodstvo Sv. Križ (Vipavski Križ).¹⁸ O obeh pa je oporočitelj izpričal, da sta mu že dotlej stala ob strani, ter se nadejal, da bosta pomagala tudi njegovi vdovi in otrokom.

¹³ Golec, *Valvasorji*, str. 195–196.

¹⁴ Prim. prav tam, str. 59.

¹⁵ Prav tam, str. 35.

¹⁶ Prav tam, str. 55–56.

¹⁷ Kot svetovalec in deželni upravitelj je Edling izpričan leta 1600 (*Smole, Vicedomski urad*, str. 370–371). Po Valvasorju je bil kranjski deželni upravitelj leta 1599, nato pa leta 1605 deputiran za komisarja kranjskega deželnega zbora (Valvasor, *Die Ehre*, IX, str. 76).

¹⁸ Golec, *Valvasorji*, str. 53–55; Golec, *Rodbina Valvasor*, str. 69–71.

¹¹ Prav tam, str. 74–76.

¹² Golec, *Rodbina Valvasor*, str. 70–71.

*Hieronimova soproga Neža Valvasor, rojena pl. Scheyer (ok. 1560–ne pred 1627)
(Narodna galerija v Ljubljani, NG S 948, foto Bojan Salaj).*

Hieronim Valvasor o svoji družini in zapuščini

Glavnina oporoke govori o razdelitvi zapuščine med ožje družinske člane, pri čemer izvemo več stvari, o katerih je bilo doslej mogoče kvečjemu sklepati. Hieronim Valvasor si je za zadnje počivališče izbral Marijino župnijsko cerkev na Čemšeniku, ki se je doslej ponujala samo kot ena od treh možnosti poleg verjetnejše, župnijske cerkve na Vačah, saj je Medija spadala v vaško župnijo, in njene romarske podružnice na Sveti Gori. Gotovo je bilo le to, da ga k počitku niso položili v grajski kapeli na Mediji, saj jo je zgradil šele sin Jernej leta 1637. Vnuk Janez Vaj-

kard je medijsko kapelo tako upravičeno označil le kot mesto pokopa svojih staršev, več bratov in sester, prve žene in otrok.¹⁹ Zanimivo je, da so Hieronima in njegove zgodaj umrle hčerke pokopali v sosednji župniji, kar za plemstvo sicer ni bilo neobičajno. Tudi Hieronimov vnuk in polihistorjev brat Janez Ditrih je, denimo, v drugi polovici 17. stoletja dal pokopati dva otroka v podružnični cerkvi sosednje župnije Braslovče, čeprav je bil župljan župnije Vransko.²⁰

¹⁹ Valvasor, *Die Ebre*, XI, str. 164. Prim. Golec, *Valvasorji*, str. 58.

²⁰ Golec, *Sledovi Valvasorjev*, str. 380–381.

Iz Hieronimove navedbe, da so v čemšeniški župnijski cerkvi pokopani njegovi otroci (*Khinderlein*), ne izvemo, koliko otrok mu je umrlo, ampak zgolj to, da so pomrli majhni in da so bili po vsej verjetnosti vsaj trije, sicer bi prejkone navedel število dve. Ker v četrtem členu oporoke poudarja, da še živita dve hčerki, medtem ko so se druge poslovile od tega sveta, in česa takega ne pove v zvezi s sinovi, lahko sklenemo, da so bili vsi pokojni otroci ženskega spola in mu ni umrl noben sin. Hieronimu Valvasorju se je torej rodilo vsaj sedem otrok, od katerih sta preživeli dve hčerki in oba sinova. Vsi štirje otroci so bili leta 1602 še mladoletni, hčerki v najstniških letih, sinova pa stara šele okoli deset in šest let.²¹

Svoja moška potomca Adama in Jerneja je medijski gospod imenoval za glavna dediča, ki jima pripada enak delež. Če pa bi kateri od njiju postal duhovnik, bi mu moral drugi kot edini dedič izplačevati zelo čedno letno apanažo v višini dvesto ogrskih dukatov. Navedba priča o tem, da je Hieronim visoko cenil poklic katoliškega duhovnika, tako kot je čislal izobrazbo ter plemiško in krščansko vzgojo, še posebej ko je šlo za njegova sinova. Ženi Neži je namreč posebej naročil, naj ju spodbuja k študiju ter učenju svobodnih umetnosti in jezikov. Za vse, kar spada k plemiški vzgoji, naj iz njegovega premoženja ne manjka sredstev. Takšen odnos niti najmanj ne preseneča pri človeku, ki sam po rojstvu ni bil plemič in si je moral pot med žlahtno gospodo šele utreti. Sinova sta pričakovanja upravičila, saj sta se šolala pri graških jezuitih in se pozneje uveljavila v javnem življenju domače dežele, veliko bolj polihistorjev oče Jernej, ki je brata Adama preživel za več kot četrto stoletje.²²

Na drugi strani je bil Hieronim Valvasor konservativen oziroma patriarhalen, ko je šlo za nadaljnjo usodo njegove precej mlajše žene. V oporoki je dal jasno vedeti, da bi jo nerad videl vnovič omoženo, zato jo je bil za vdovsko zvestobo pripravljen nagraditi. Če bi se še enkrat možila, bi ji pripadlo samo tisto, kar sta zakonca določila v poročni pogodbi, nasprotno pa bi Neža kot neporočena vdova do polnoletnosti sinov razpolagala s celotnim Hieronimovim imetjem in tudi potem do smrti obdržala vsa polnomočja soggosporarice, brez katere nasveta in volje naj se ne bi zgodilo nič. Neža se resnično ni ponovno poročila, ampak si je našla zaščitnika v bratu Gašperju pl. Scheyerju, ki je leta 1603 v imenu njenih dveh sinov od deželne kneza prejel fevdni pismi za podedovanje posest.²³

Hieronimova oporoka neposredno odgovarja na vprašanje o dedovanju njegove posesti. Ni je hotel deliti, ampak je sinova določil za solastnika, ki naj bi gospodarila skupaj, v krščanski in bratski slogi. Ta

želja se začetniku Valvasorjevega rodu ni izpolnila, saj sta se Adam in Jernej odločila za fizično delitev nepremičnin in premičnin. Starejši Adam se je z Medije umaknil mlajšemu Jerneju in si zgradil nov dvorec Zavrh pri Svibnem, na dolenski strani Save. Kaj je bil glavni razlog za delitev, kaj povod, kakšno vlogo je imela pri tem mati, ostaja še naprej zavito v tančico skrivnosti. Morda so bila v ozadju nesoglasja med Adamovo ženo in materjo ali pa se je Adam preprosto odločil za drugačno pot, saj je bil dinamičen poslovni človek.²⁴

Nasprotno je oče Hieronima za hčerki Lukrecijo in Sofijo določil, da se bosta primerno omožili in odšli zdoma, vsaka z dediščino dva tisoč renskih goldinarjev, mati pa ju bo oskrbela z obleko in »našemu stanu« primerno svatbo. Ni pozabil poudariti, da bosta snubca njegovih hčerk lahko postala zeta le v skladu z voljo matere in bližnjega sorodstva, in nakazal, da s porokama ne kaže odlašati, saj je predvidel možnost, da bosta šli dekleti v zakon še pred doseženo polnoletnostjo. Drugače kot pri sinovih Hieronim zanju ni pomislil na izbiro duhovnega poklica. Valvasorjevi hčerki sta bili pač predobro preskrbljeni, da bi bilo kateri treba v samostan. Lukrecija se je morala sicer zadovoljiti z Matijo Posarelom, ki ob poroki (1603) še ni bil plemič, Sofija, za katero lahko iz zaporedja njunih imen v oporoki razberemo, da je bila resnično mlajša od Lukrecije, pa najpozneje leta 1606 z Janezom Adamom pl. Apfaltrerjem iz stare kranjske plemiške rodbine.²⁵ Obe sta dobili izplačanih vseh dva tisoč goldinarjev,²⁶ čeprav je oče v latinskem dostavku k oporoki omenil možnost, da bi se po presoji matere in njenih svetovalcev lahko zadovoljili samo s polovico te vsote, vsaka s tisočakom.

Določila Hieronimove oporoke so zelo jasna, čeprav so napisana v obzirnem tonu, precej drugače kakor oporoka njegovega starejšega sina Adama (ok. 1592–1624) dvaindvajset let pozneje (1624). Adam, ki je kot vdovec umrl v najlepših moških letih in je prav tako zapustil štiri otroke, še mlajše od Hieronimovih, je kot jezuitski učenec in eden stebrov kranjskega katolištva vzgojo svojih treh sinov zaupal jezuitom, vzgojo hčerke pa dominikankam. Še več, za otroke je izrecno zahteval katoliško vzgojo in jih vnaprej razdedinil, če bi kateri prestopil v drugo veroizpoved. Izguba dediščine bi jih doletela tudi, če se ne bi poročili svojemu stanu primerno ali če se »ne bi primerno vedli«, povsem svobodno pa bi lahko razpolagali z dednim deležem, če bi ostali v samostanih in vstopili v red.²⁷

Hieronima je bolj skrbelo, da njegova oporoka morda nima prave oblike in zato kot takšna ne bi bila priznana. Sestavljevalec ali sestavljalci so se zato

²¹ O času rojstva otrok gl. Golec, *Valvasorji*, str. 45.

²² Prav tam, str. 59, 99–100, 179–182.

²³ Prav tam, str. 60.

²⁴ Prav tam, str. 62–63.

²⁵ Prav tam, str. 64–68.

²⁶ Prav tam, str. 64 in 66.

²⁷ Prav tam, str. 109–110.

Marijina župnijska cerkev na Čemšeniku, kjer je v kripti do nedavnega počival Hieronim Valvasor (foto B. Golec, februar 2021).

posebej potrudili s prepričevanjem, naj jo vse oblasti in sodišča spoštujejo. Da o njeni veljavnosti ne bi bilo najmanjšega dvoma, je Hieronim ni samo podpisal in pečatil, ampak je še (lastnoročno) v latinščini pripisal izjavo, da so mu oporočno besedilo prebrali in razložili v italijanščini in slovenščini. Pripis je bil varovalka, saj je bilo očitno splošno znano, da priseljeni Italijan ni (dovolj) več nemščine, kar bi lahko kdo izkoristil za izpodbijanje njegove poslednje volje.

Kdaj natanko je prvi medijski Valvasor umrl, še leta 1602 ali v začetku naslednjega leta, kot rečeno, ne vemo, je pa oporoka razkrila, kam so položili njegove zemeljske ostanke. Zelo verjetno se mu je tam po letu 1627 pridružila vdova Neža, če ni nazadnje živela pri hčerki Sofiji na Motniku in so jo pokopali v tamkajšnji vikariatni cerkvi.²⁸ Kakor koli, vse kaže, da je bila usoda do zemeljskih ostankov Hieronima Valvasorja milejša kakor do kosti Valvasorjev, pokopanih pozneje na Mediji. Medtem ko so grobnico v medijski grajski kapeli nekajkrat devastirali,²⁹ so pokopani imenitneži pod tlakom čemšeniške, v osnovi gotske

cerkve tam do nedavnega večinoma uživali svoj mir.³⁰ Po opravljenih arheoloških izkopavanjih so njihovi zemeljski ostanki trenutno v strokovni analizi.³¹

Sklep

Oporoka Hieronima Valvasorja odgovarja na več doslej odprtih oziroma napol odprtih vprašanj v zvezi z njim samim in njegovo ožjo družino, s tem pa pomaga razumeti tudi poznejša dogajanja v Valvasorjevi rodbini. Ključno je spoznanje, da je začetnik rodu kranjskih Valvasorjev zavestno utrjeval neresnico o svojem izvoru in se prikazoval kot krvni sorodnik svojega plemiškega dobrotnika Janeza Krstnika, pri katerem je zgolj nekaj let služil in zaradi enakega priimka po njem podedoval znatno premoženje. Ne-

²⁸ Prim. Golec, *Valvasorji*, str. 64.

²⁹ Stopar, *Grajske stavbe*, str. 110.

³⁰ Orožen, *Zgodovina Zagorja ob Savi I.*, str. 262.

³¹ Arheološke raziskave so leta 2018 potrdile obstoj centralne zidane novoveške grobnice s spremljajočim večfaznim srednjeveškim in novoveškim grobiščem. Dokumentirani so bili štirje pokopi v kamniti zidani obokani grobnici v cerkveni ladji, zidan grob v osrednjem delu in štirje pokopi v kamniti obokani grobnici v prezbiteriju (Merc in Draksler, Čemšenik, str. 35). Informacije o trenutnem stanju skeletov je posredovala vodja izkopavanj dr. Vesna Merc 18. 2. 2021.

resnico so očitno že tako močno vtkali v rodbinsko izročilo, da jo je njegov vnuk Janez Vajkard kljub poznavanju dejstev ovekovečil v *Slavi vojvodine Kranjske*. Pri povzemanju oporoke Janeza Krstnika Valvasorja iz leta 1581 je namreč priredil enajsti člen in Hieronima imenoval *Vetter*.³²

Poslednja volja polihistorjevega deda hkrati ponuja verodostojen vpogled v zasebne razmere, socialne vezi, kulturno okolje in jezikovne prakse v družini priseljenega neplemiškega povzpelnika in plemkinje na prelomu iz 16. v 17. stoletje. Čeravno njena vsebina ni nadpovprečno bogata, ji teže ne daje zgolj dejstvo, da gre za oporoko najpomembnejšega prednika Janeza Vajkarda Valvasorja, po čigar zaslugi je Valvasorjev rod na Kranjskem sploh nastal.

Priloga: Prevod oporoke

V imenu Svete in nedeljive Trojice, Boga Očeta, Boga Sina in Boga Svetega Duha, amen, izpovedujem jaz, Hieronim Valvasor z Medije (*Jeronime Valuafor zu Gallenegg*), da sem si vzel k srcu svojo starost in vsakodneвно (*täglich*) telesno šibkost ter nestalnost človeškega življenja v tem minljivem svetu in spoznal, da so vsi ljudje, ki živijo v tej utrudljivi solzni dolini, najsi bodo še tako visokega položaja, stanu in časti, podvrženi smrti, katere ure nihče ne pozna, in sem poleg tega opazoval, kako se, kadar ni napisana poslednja volja ali oporoka, med dediči, sorojenci in bližnjimi sorodniki pogosto pojavijo vsakovrstna nasprotja, nesloga, spori in razdori. Da bi torej preprečil kakršna koli nesoglasja in nespornazume, sem se, ker sem (hvala Bogu) še pri dobri trdni pameti in imam brez sleherne ovire to pravico in moč, odločil narediti oporoko svoje poslednje volje in s končno pisno izjavo določiti, kako naj se moja zapuščina (*mit meinem Verlassenen Haab und Gueth*) po moji smrti razdeli med dediče. Z njo določam zavestno, svobodno in neprisiljeno, iz lastnega nagiba in povsem premišljeno, v najboljši obliki in podobi, kot je po vseh predpisih (*Rechten*), duhovnih in svetnih, zlasti po deželnem običaju na Kranjskem, najtrdneje in najobstojeje in ima veljavo, kakor sledi.

Prvič, ko me vsemogočni Bog po svoji milostni Božji volji in všečnosti (*Wolgefallen*) pokliče k sebi iz te uboge in minljive solzne doline, izročam (*so beuelch ich*) svojo ubogo dušo svojemu Odrešeniku in Zveličarju Jezusu Kristusu v njegovo neskončno usmiljenje, svoje telo pa zemlji, iz katere je bilo vzeto, da ga pokopljejo v cerkvi Naše ljube Gospe na Čemšeniku, kjer so pokopani tudi moji drugi ljubi otročiči (*Kinderlein*), po krščanskem običaju in častljivem obredu (*löblicher Ordnung*) svete katoliške rimske Cerkve.

Drugič, kar zadeva moje premoženje (*mein Zeitlich Haab vnnnd Gueth*), nepremično in premično, ka-

kor koli se imenuje, tako tisto, ki sem ga podedoval po svojem prijaznem ljubem sorodniku (*Vetern*), pokojnem gospodu Janezu Krstniku Valvasorju s Šrajbarskega turna (*Herrn Zuan Babtista Vāluaform zum Thurnamhart*) po njegovi oporoki, kakor ono, ki sem ga z obilnim Božjim blagoslovom pridobil in prihranil z lastnim trudom in delom, vse to v celoti, ne da bi bilo kar koli izvzeto, naklanjam in zapuščam obema svojima ljubima sinovoma Adamu in Jerneju (*Adamen vnd Bärtolomeen*) in ju s tem imenujem za svoja prava dediča. In želim, da ko dosežeta polnoletnost ali si želita častno urediti dom (*sich ehrlich und heiflich sezen wellen*), vzameta vse moje premoženje v svojo posest (*in Ihren gwalt nemmen*), ga krščansko, bratsko, mirno in složno skupaj (*mit einander*) uživata ter z njim upravljata in ravната po svoji volji. Če pa bi se zgodilo, da bi kateri od mojih sinov postal duhovnik, odrejam in želim, da postane edini dedič vsega mojega premoženja drugi sin, ki ostane v posvetnem stanu, vendar naj bratu duhovniku za priboljšek (*Zuepues*) in da se bo lahko v svojem stanu čimbolj ustrezno vzdrževal, vsako leto izroči dvesto ogrskih dukatov, od katerih velja vsak 80 krajcarjev ali dvajset reparjev (*Pazen*), ta [brat] pa naj bo s tem zadovoljen in (do tega) upravičen (*beueigt*).

Tretjič, ker sem s svojo prijazno ljubo ženo Nežo, rojeno pl. Scheyer (*Agnes, gebornen von Schejser*), ko sva stopila v zakon, podpisal poročno pogodbo (*aine Ordenliche geferttigte Heyrats verschreibung*) in ji jo izročil, želim, da pri tej pogodbi vsekakor ostane; če moja ljuba žena spremeni svoj vdovski stan in ime [priimek] (česar pa pri njej ne bi razumel), naj jo moja dediča skladno s pogodbo iz mojega premoženja izplačata, če pa moja ljuba žena v čast in (*Gefallen*) (kot upam) mojemu imenu ne spremeni svojega vdovskega stanu in ostane vdova, [tedaj] zaradi ljubezni, zvestobe in prijaznosti do mene, izkazanih v času najinega skupnega življenja, odrejam in želim, da je in ostane do polnoletnosti mojih sinov zvesta mati, imetnica in uživalka vsega mojega premoženja, vendar brez škode za glavno imetje in odgovorna, da najine otroke iz njega našemu stanu primerno preskrbi z vsem potrebnim, ji vzgoji in strahu do Boga (*Forcht Gottes*) in v vseh krščanskih krepostih, zlasti pa, da oba sinova pridno spodbuja k študiju in osvojitvi svobodnih umetnosti in jezikov; in za to, kar spada k plemiški vzgoji, naj iz mojega premoženja ne manjka ničesar za potrebne stroške (*an nottufftigen Verlag vnd dargab*). Ko bosta nato moja sinova ali eden od njiju dosegla moško polnoletnost in bosta, kot je bilo zgoraj določeno, želela prevzeti svojo dediščino, želim in določam, naj svojo mater, mojo ljubo ženo, v vseh pogledih pustita kot gospo in mater z vsemi polnomočji (*als ein Volmächtige Frau und Mueter*) na posesti, ji nudita vso potrebno oskrbo, primerno njenemu stanu, in ničesar ne storita brez njenega sveta in volje, temveč jo, kot se spodobi za poslušne hvaležne otroke, ljubita in spoštujeta ter ji,

³² Valvasor, *Die Ehre*, IX, str. 106. Natančneje o tem: Golec, *Valvasorji*, str. 21–34.

dokler živi, izkazujeta vso sinovsko naklonjenost in prijaznost; tako naj bosta prepričana (*für gewiß halten*), da jima njune izkazane otroške ljubezni in spoštovanja kot zvesta krščanska mati ne bo pozabila po svojih močeh ustrezno priznavati in vračati.

Četrtrič, ker me je vsemogočni Bog obdaroval tudi z dvema ljubima hčerkama, ki zdaj še živita, poleg tistih, ki so se po Božji volji že poslovile od tega sveta, z Lukrecijo in Sofijo (*Lucretia vnd Sophia*) po imenu, določam, naj se omenjeni moji ljubi hčerki, ko bosta zasnovljeni za častno poroko, omožita po nasvetu, vedenju in volji svoje gospe matere in drugih bližnjih sorodnikov, najsi bosta (že) moji postavljeni dedinji (*meine Instituierte Erben*) ali pa zaradi mladosti še ne bosta mogli prevzeti dediščine. Moja ljuba žena naj tedaj moji ljubi hčerki oskrbi iz moje zapuščine z oblekami in našemu stanu primernim poročnim slavjem ter vsaki izplača še dva tisoč renskih goldinarjev, računano vsak goldinar po 15 reparjev (*Pazen*) ali 60 krajcarjev, in sicer v gotovini brez tožbe in pravde (*auffer Clag vnd Recht*), oni dve pa (*entgegen*) odtlej, dokler živi moški rod [Valvasorjev], ne moreta od mojega imetja zahtevati ničesar več ne iz naslova dediščine ne česar koli drugega, ne na miren način ne s pravdo (*gütlich oder rechtlich*), ampak bosta s tem popolnoma odpravljeni in morata biti zadovoljni, moškemu rodu [bratoma] pa naj izročita podpisano pisno odpoved.

Petič, ker se je moj služabnik Anton (*Diener Anthoni*) tri leta, kolikor je pri meni v službi, izkazal kot pošten, zvest, priden in vedno pripravljen, s čimer sem bil zelo zadovoljen in nameravam zato njegovo primerno obnašanje uživati tudi v prihodnje, določam in želim, da se mu pošteno v gotovini in brez odtegljaja izplača zaostanek njegove zaslužene plače in da se mu poleg plačila izroči še trideset renskih goldinarjev, s čimer se mora hvaležno zadovoljiti.

Šestič, ker sem bil od plemenitega in strogega gosпода Marka Antona Moscona s Šrajbarskega turna (*Herrn Marx Anthonien Mufchkon zum Thurnamhardt*) in gosпода Janeza Jakoba pl. Edlinga iz Vipave (*Herrn Hanß Jacob von Edling zum Purckh Wipach*), svetnika njegove knežje svetlosti, nadvojvode Ferdinanda Avstrijskega, in deželnega upravitelja (*Landtverweser*) na Kranjskem, vedno deležen prijazne dobrote in še naprej upam, da jo bodo onadva in njuni nasledniki (dediči) tudi v bodoče izkazovali meni in mojim dedičem, ju zaradi tega in zaradi nemajnega zaupanja vanju s tem imenujem za izvršitelja oporoke (*Testamentorien*) in ju čisto prijateljsko (*ganz Fr.:*) naprošam, da ne samo zase, kolikor je mogoče, spoštujeta to mojo poslednjo voljo in drugim ne dovolita ravnati zoper njo, temveč tudi mojo ljubo ženo in otroke, kadar koli bo potreba, zvesto sprejmeta, da jim s svetom in dejanjem na njihovo prijateljsko prošnjo voljno pomagata in jih ne zapustita. Želim tudi, da moja ljuba žena in otroci takšno ljubezen in prijateljstvo hvaležno priznavajo, se pokažejo

prijazne in voljne ter se po najboljših možnostih potrudijo oddolžiti z dejanji (*dienstlich*).

Sedmič in zadnjič, pridržujem si tudi (pravico), da svojo poslednjo voljo skrajšam ali razširim, spremenim ali sploh odpravim, vse po svoji vsečnosti, če pa za življenje ne bom ničesar spremenil, naj po mojem odhodu s tega sveta vsekakor ostane veljavna in naj bodo vsa njena določila, tako kot so bila prebrana (*obgehörtermassen*), resnično izvršena.

Ce pa ta moja poslednja volja in določilo ne bi imela veljave oblične pisne oporoke, ker bi se v njej našle kakšne pomanjkljivosti glede obličnosti, in zato ne bi bila priznana (za veljavno), želim to pomanjkljivost zdaj in za v prihodnje popolnoma in v celoti odpraviti, kot če bi bila napisana v najboljši in najličnejši obliki, in s tem vsakogar prosim, da se ta moja poslednja volja sprejme in upošteva kot ustna oporoka, latinsko imenovana *testamentum nuncupatium*, oziroma kot kodicil ali sicer splošno priznan pravni posel.

Prosim vse oblasti in sodišča, pred katere bo ta moja poslednja odredba oziroma pravni posel prišel, da jo izvršijo in nikomur ne dovolijo ravnati v nasprotju z njeno vsebino, saj bi vsak želel, da njegovo poslednjo voljo spoštujejo in izvršijo nespremenjeno. Zvesto in brez nevarnosti sem to svojo oporoko in poslednjo voljo v potrditev opremil s svojim lastnim pečatom in podpisom, kar se je zgodilo na dan sv. Lovrenca svetega mučenca po rojstvu Kristusa, našega ljubega Gospoda v letu šestnajstodrugem.

S: L: [sigilli locus]

[latinski pripis]:

Jaz, Hieronim Valvasor z Medije (*Ego Jeronimus Valvasor Valuasor de Golneck*), izpričujem s svojim rokopisom in vtisom svojega pečata, da so mi zgoraj napisano oporoko od besede do besede ustno zvesto razložili v italijanskem in slovenskem jeziku (*italico flauonisoque idiomate*), in ugotavljam, da je v njej zapisana moja resnična poslednja volja. Zato hočem, da se na to pazi, in zahtevam, da se vse v njej ohrani. Dodajam pa, če se bo to zdelo moji omenjeni dragi soprogi Neži in omenjenima plemenitima svetovalcema, da lahko dajo omenjenima, namreč mojima hčerkama Lukreciji in Sofiji, vsaki po 1000 goldinarjev.

VIRI IN LITERATURA

ARHIVSKI VIR

ASG – Archivio di Stato di Gorizia
Archivio Coronini Cronberg, Atti e documenti

SLIKOVNI VIR

Narodna galerija v Ljubljani
NG S 948

LITERATURA

- Golec, Boris: Rodbina Valvasor in Goriška. *Goriški letnik* 42, 2018, str. 149–171.
- Golec, Boris: Sledovi Valvasorjev v Spodnji Savinjski dolini. Med romancami na gradu Ojstrica in umobolnico v Novem Celju. *Kronika* 65, 2017, št. 3, Iz zgodovine Spodnje Savinjske doline, str. 369–398.
- Golec, Boris: *Valvasorji. Med vzponom, Slavo in zatonom*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2015 (Thesaurus Memoriae. Dissertationes 11).
- Merc, Vesna in Draksler, Matej: Čemšenik – cerkev Marijinega vnebovzetja. *Arheologija v letu 2018. Dediščina za javnost. Zbornik povzetkov. Strokovno srečanje Slovenskega arheološkega društva Ljubljana, Narodni muzej Slovenije – Metelkova 3.–4. april 2019* (ur. Petra Stipančič in Andrej Gaspari). Ljubljana: Slovensko arheološko društvo, 2019.
- Orožen, Janko: *Zgodovina Zagorja ob Savi I*. Zagorje ob Savi: Občinska konferenca SZDL, 1980.
- Smole, Majda: *Vicedomski urad za Kranjsko: 13. stol.–1747. 6. del: Cerkevne zadeve Lit. S–Z*. Ljubljana: Arhiv SR Slovenije, 1997 (Publikacije Arhiva SR Slovenije. Inventarji. Serija Arhivi državnih in samoupravnih organov in oblastev. Zvezek 4/6).
- Stopar, Ivan: *Grajske stavbe v osrednji Sloveniji. I. Gorenjska. Peta knjiga. Med Goričanami in Gamberkom*. Ljubljana: Viharnik, 2000.
- Valvasor, Johann Weichard: *Die Ehre deß Hertzogthums Crain, I–XV*. Laybach, Nürnberg: Wolfgang Moritz Endter, 1689.

S U M M A R Y

The last will of the founder of the Carniolan Valvasor lineage. The testament of the polymath's grandfather Hieronymus from 1602

The last will of Hieronymus Valvasor from 1602 was preserved as a somewhat later transcription in a codex belonging to the Gorizia noble family of Coronini Cronberg. The accidentally found record of the last will orally expressed by the grandfather of the Carniolan polymath Johann Weichard Valvasor (1641–1693) provides answers to several unresolved or partially resolved questions regarding himself and his nuclear family, and thus sheds light on subsequent developments in the Valvasor family. The most crucial discovery is that the founder of the Carniolan Valvasor lineage deliberately reinforced a lie concerning his origin by presenting himself as a blood rela-

tive of his noble benefactor Johann Baptista Va(l)-vasor, who moved to Carniola from Bergamo and, in 1581, bequeathed Medija Castle to Hieronymus. Hieronymus's last will offers a reliable insight into the private affairs, social ties, cultural environment, and linguistic practices in the family of a newly settled upstart of common descent and a noblewoman at the turn of the seventeenth century. Finally, the last will of Hieronymus Valvasor depicts the social-material strategies and practices pursued by the emerging social elite.

Although the document does not answer the question from where in Italy Hieronymus hailed, it does confirm the assumption that he had already begun signing his name as Valvasor instead of Vavasor and Vavisor. Another confirmed assumption is that like his benefactor Johann Baptista Va(l)vasor, he too remained a devout Catholic in the predominantly Protestant noble milieu of Carniola. On the other hand, he was not in the least charitable towards the Church, not even leaving anything to the parish church at Čemšenik, where, in accord with his last will, he was later buried and where his daughters had already been laid to rest after their untimely deaths.

One of the hitherto unknown pieces of information brought forth in the last will that draws particular attention is Hieronymus's Latin annotation that the German wording of his last will was explained to him in Italian and Slovene. In terms of the linguistic conditions among the Carniolan nobility and in the cultural history of the central Slovenian area in general, it is particularly noteworthy that the nobility had grown accustomed to Slovene but not also to German, the language of sophisticated oral communication among the vernacular nobility and that of written communication in the secular sphere. Hieronymus communicated with his wife and children in Slovene, and the explicitly Slovenian linguistic environment at Medija Castle was also reflected in the future generations.

Hieronymus Valvasor designated his only male descendants, sons Adam and Bartholomew, as his sole heirs; however, his wish for both to remain at Medija and jointly manage the estate remained unfulfilled. He also bequeathed a generous legacy to his daughters Lucretia and Sophia, who married soon after his death. As for his wife Agnes, née von Scheyer, she honoured his wish to never marry again.

Besides esteeming the priesthood, the founder of the Carniolan Valvasor lineage held the same for education as also a noble and Christian upbringing, especially when it concerned his sons. He specifically instructed his wife to encourage them to study, to learn about the free arts and languages, and always to provide them with the necessary funds to do so. Such a disposition towards noble culture is not the least surprising for a man of common descent who had to make his way into the privileged upper class.

ISSN 0023-4923 (tiskana izdaja)
ISSN 2670-6865 (spletna izdaja)